

## BORBENA DEJSTVA NA KORDUNU

### a) *Marš na Kordun*

Postoje svojujednomesečnu vojno-političku misiju u zapadnoj Lici uspešno privela kraju, 2. lička brigada se 9. oktobra našla prikupljena oko Korenice, u selima: Mihaljevac, Šeganovac, Jasikovac, Ponor. U ovom rejonu ona je bila okružena sa puno pažnje i ljubavi u narodu, pa je imala sve uslove za dobar odmor, oporavak i popunu svojih proređenih redova. Posle jednomesečnih borbi po zapadnoj Lici to je postala nova snažnija, iskusnija i homogenija jedinica. Brojnim borbenim akcijama njene jedinice, a i brigade kao Celina, očeličile su se, učvrstile, postale monolitne. Među jedinicama u brigadi razvilo se drugarstvo, međusobno poverenje i sampouzdanje, a štab brigade je svojim dobrim rukovođenjem stekao nepodeljeno poverenje boraca i starešina. Bila je to jedinica sposobna za izvršenje i najtežih zadataka. U ovome rejonu ostala je svega tri-četiri dana, pošto je već 13. oktobra ujutro trebalo da krene dugim maršem na Kordun sa zadatkom da u sadejstvu sa kordunaškim jedinicama uništi ustaško-domobransko uporište Tušilović - Brezova Glava. Kako je u međuvremenu, štab 1. operativne zone u Korenici bio obavешten o jakim italijanskim snagama, grupisanim oko železničke pruge na prostoru Medak - Perušić (bile su to divizije »Re« i »Granatijeri«) orijentisanim za napad na slobodnu teritoriju i prodor prema Krbavi, to je planirani pokret brigade privremeno obustavljen. Ali, situacija se do podne razbistrila pa je ona otpočela marš istog dana posle podne, da bi 13-og uveče zakonačila u rejonu Plitvičkih jezera. Od povratka iz zapadne Like do polaska na Kordun, brigada je znatno popunila svoje redove. Prema izveštaju 1. operativne zone od 10. oktobra, brojno stanje i naoružanje 2. ličke brigade, po spisku izgledalo je ovako: boraca 983 muških i 23 ženskih, u rashodu (ranjeni i bolesni) 70 muških boraca. Naoružani sa: 847 pušaka, 40 puškomitraljeza, 5 mitraljeza, 3 laka minobacača sa 52 mine, 83 revolvera - sve sa već uobičajenom oskudnom količinom municije.<sup>67)</sup> Očigledno, u ovome pregledu je prikazano stanje brigade pri završetku borbi u zapadnoj Lici ili neposredno po izlasku iz zapadne Like, a njime sigurno nije obuhvaćena znatna popuna pred polazak za Kordun. Pored ostale popune, na Plitvicama 13. oktobra uveče, na prvom konaku marša za Kordun, u sastav brigade je ušla kompletna 1. ženska četa od 79 devojaka. Na maršu su raspoređene u bataljone i time se četa ugasila kao posebna jedinica. Četa devojakaje bila uglavnom bez oružja, imale su pet do šest pušaka na kojima su se obučavale u rukovanju oružjem.<sup>68)</sup> Ujutro, 14. oktobra 1942. godine iz Plitvica brigada je nastavila marš sa preko 1.200 boraca, među njima 102 devojke.

Narod istočne Like, u prvom redu Krbave, nije oklevao da i poslednjim rezervama svoje omladine (muške i ženske) neštedimice popunjava proređene redove svoje brigade, kojom se već tada ponosio.

67) AVII, k. 1467, f. 5, d. 32, 36, 40, 41.

68) Opširnije o ovoj jedinstvenoj četi devojaka vidi: »Lika u NOB-u 1942«, VIZ, 1971, Beograd, str. 188-195, »Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u ...«, Historijski arhiv Karlovac, 1979. strana 532-536.

Sa prvog konačišta u Plitvicama, ujutro 14. oktobra, brigada se prema Kordunu uputila marš-rutom preko sela Kuselja i Bjeljevine (k. 700), zatim besputim i vrletnim severoistočnim obroncima planine Male Kapele, ispod tt. 899 (V. Stožer) i k. 723 (M. Stožer) na zaselak Bjeljevinu ispod k. 595 (Samar), kroz severozapadne zaseoke sela Močila do sela Zbjeg i Jarak, gde je zakonačila. Marševalo se u jednoj koloni, ali po bataljonima, uz jaka stalna bočna osiguranja - levo prema Ličkim Jasenicama i Plaškom, a desno prema Rakovici i Slunju odakle su ustaše ponekad upadale u ova nezaštićena ustanička sela, čineći najgнусnija zverstva.<sup>69</sup> Iz konačišta Zbjeg-Jarak brigada je 15. oktobra ujutro produžila marš preko Primišlja prema Veljunu. U toku noći 15/16. oktobra ona je skelom (kod porušenog mosta ispod Veljuna) prešla reku Koranu i 16. oktobra ujutro razmestila se na odmor u širem rejonu Veljuna. Sela kroz koje se marševalo bila ustanička, čvrsto svrstana pod zastavu narodnooslobodilačkog pokreta. Bila su to jako siromašna sela, valjda najsiromašnija na Kordunu, uz to velikim delom spaljena i opljačkana. U selima i uz put dočekivali su nas i ispraćali stariji ljudi, žene, deca i ponešto omladinki, ali mladića i mladih ljudi nije bilo. Svi su se odavno svrstali u neku od kordunaških jedinica. Ovaj siromašni ali hrabri i ponosni narod dočekivao je Ličane sa oduševljenjem, bilo da ih je primao na konak ili ih ustreptala srca ispraćao u prolazu kroz svoja popaljena sela. Sa divljenjem i radošću, ozarena lica i puni nade, stojeći pored puta posmatali su i ispraćali snažne i kršne ličke momke pune mladosti, poleta i snage u moćnim kolonama, kako smelo i energično hitaju napred u susret neprijatelju, uzdišući i žaleći što se baš sad ne pojave ustaški zlikovci iz Rakovice i Slunja uvereni da bi se rdavo proveli. Posebnu pažnju, radost i divljenje naročito omladinki izazivalo je to što su u istim kolonama i pod oružjem uz te snažne momke, marševale u dotle neviđenom broju stasite, vitke, okretne, rumene i lepe ličke devojke. Nešto slično, ni po broju ni po naoružanju partizanske vojske, verovatno dotada nisu imali prilike da vide. Od srca su svi bez razlike davali i nudili ono što su imali, a imali su vrlo malo. Sa ljubavlju su nudili i pružali malo krompira, prosene palente i prosenog hleba sa malo mleka.

Vreme je bilo lepo pa su ti ranojesenji oktobarski dani bili sunčani i topli tako da sa smeštajem ljudstva po lošim nastambama nije bilo problema. Brigada se oko Veljuna rasporedila po bataljonima, četama i vodovima u zaseoke i grupe kuća. Jedinice su postavljale samo svoja neposredna osiguranja, jer su se za borbena osiguranja prema jačim neprijateljskim garnizonima pobrinule kordunaške jedinice. Borci su se opušteno i bezbrižno odmarali, bilo da su spavali ili dremuckali i leškarili na suncu po skrovitim mestima, okruženi svestranom pažnjom naroda, u prvom redu omladine. Intendanti su dobro saradivali sa narodnooslobodilačkim odborima, pa sa ishranom nije bilo problema. U podnevnim časovima već se uveliko orila omiljena lička pesma - »Ojkan« se snažno razlegao okolinom, a na pogodnim zaravnima vilo se kolo boraca i omladine. I, upravo pred podne počeo je dopirati iz daljine, s vremena na vreme, pokoji mitraljeski rafal praćen potmulom topovskom eksplozijom. Bilo je to daleko, pa se niko nije uzbuđivao. Poznavaoci prilika su objasnili da ta povremena paljba dolazi od pravca Generalskog Stola ali da je još daleko tamo iza Periasice. Kako je vreme praticalo i ta povremena paljba se sve više primicala. Zajedno sa pucnjavom, iza brežuljaka su izbijali stubovi gustog crnog dima koji su se također približavali sve ubrzanije. Uskoro, tek što je minulo podne, na Koranu počеше izbijati velike grupe golobosog naroda sa decom, ponekim zavežljajem i stokom.

Štab brigade je od početka pratio zbivanja pa je odmah, čim je uočio da se neprijatelj približava Korani, za svaki slučaj, na njenu desnu obalu prema skeli

69) AVII, k. 14, br. reg. 8/1-30. Dve satnije 31. ličke ustaške bojne (oko 400 ustaša) iz Ličkog Petrovog Sela, prikupivši se u Rakovici, upale su 6. oktobra u sela Močila i Jarak i ubile preko 200 duša, spalili 25 kuća, opljačkali mnogo stoke i drugog materijala.

i nizvodno isturio na položaj 4. i 2. bataljon. Pošto je i komandant zone bio tu preko komande Kordunaškog područja, preduzete su mere da se situacija razjasni i neprijatelj izvidi. Prebeglice su pričale šta je ko video i doživio, kako Italijana ima mnogo da ubijaju što stignu, da pale što dohvate i da pljačkaju što nađu. Ipak, izgledalo je bar na prvi pogled, da se ta dramatična kazivanja primaju mirno i staloženo u narodu. Međutim, kada je nešto pre 16. časova na levu obalu Korane iznad porušenog mosta (iznad skele) neočekivano izbio 6 italijanskih tenkova sa nešto konjice situacija je postala ozbiljnija. Narod se uzbudio i uskomešao, raspitujući se kod boraca i starešina šta da radi. Borci su se držali mirno, posmatrajući zbivanja preko reke, smirivali su i hrabрили narod da se ničega ne boji ako zatreba brigada je tu da ih zaštiti. Mada je miran i odlučan stav boraca smirivao situaciju, spokojstva ipak nije bilo. Narod je verovao Ličanima, verovao je da su i voljni i kadri da ih odbrane i zaštite, ali ipak, nastojao je da za sklanjanje pripremi nešto malo imetka i siročad.<sup>70</sup> I tako, sticajem okolnosti, brigada se našla u ulozi neposrednog zaštitnika ovog napačenog naroda. Verovatno su ih i ti neposredno doživljeni prizori još više motivisali za junačka dela koja će ubrzo počinuti. Italijanski izviđački delovi su se ubrzo povukli, a zatim je utvrđeno da su Italijani jakim snagama doprli do Perjasice i da su tu zanoćili.

Šta se zapravo zbivalo? Bila je to jedna u čitavom nizu »operacija čišćenja« koje su Italijani, uzastopno i planski, sprovodili u svojoj okupacionoj zoni po pojedinim područjima.<sup>71</sup> Planirao ih je i njima rukovodio komandant 2. armije, a neposredni izvršioc i po pojedinim područjima bili su komandanti armijskih korpusa. Na redu je, daklako, bila »operacija čišćenja« međurečja Mrežnice i Korane, koja je toga dana počela. U tu svrhu su, prethodnih dana u rejonu Generalski Stol-Dubrave, grupisali snage oko jedne divizije. Bile su to snage iz 1. brze divizije »Eugenio di Savoja« (oko Generalskog Stola) i divizija »Lombardia« (oko Ogulina). Oko 6.30 sati 16. oktobra 1942. godine iz rejona Generalskog Stola, preko pojačanog mosta na reci Mrežnici, uputila se u nastupanje pravcem Perjasica - Polaj - Primišlje jaka združena kolona, čiju je osnovu činio konjički puk »Alesandria« iz sastava 1. brze divizije, pod neposrednom komandom komandanta divizije generala Cezara Lomalja. Čim je ova grupacija 1. brze divizije prešla Mrežnicu u rejon Generalski Stol - Dubrave privučeni su delovi divizije »Lombardia«. Do 10 časova cela kolona je prešla most na Mrežnici i nastavila nastupanje širokim frontom, sporo i oprezno iako pred njom nikoga nije bilo osim golorukog naroda koji je, napuštajući kuće i ognjišta, u zbegovima tražio spasa. Na te grupe i pojedince Italijani su povremeno otvarali vatru ne samo iz mitraljeza već i iz topova. Odmah, iza kolone »Alesandria«, u rejon Mateško Selo prebačen je 2. bataljon 74. pešadijskog puka divizije »Lombardia« koji je sutradan poseo položaje u Perjasici kada je kolona nastavila nastupanje prema Primišlju, a na njegovo mesto doveden je 3. bataljon istog puka. Paleći i pljačkajući sve do čega su stigli, grupacije »Aleksandria« je pred večer 16. oktobra oko 16 časova dostigla rejon Perjasice, gde je neuznemiravana zanoćila. Pošto izviđački delovi koji su oko 16 časova izviđali do Korane nisu ništa primetili, oni su se osećali sigurnim. Neotvaranje vatre po izviđačkim delovima na Korani pokazalo se veoma korisnim, pošto je neprijatelj ostavljen u zabludi.

Slučaj je hteo da se upravo 2. lička brigada, koja je samo pre osam dana uspešno odolela italijanskoj operaciji čišćenja u zapadnoj Lici, odmah nađe u situaciji da se suprotstavlja narednoj, ovoga puta na Kordunu i to čim je domar-

70) Prvi masovan zločin ustaše su 1941. godine počinili u ovim selima, kada su 8. maja 1941. godine 525 ljudi zverski pogubili u Hrvatskom Blagaju, nedaleko od Veljuna. Rade Bulat, »Svjedočanstva iz Petrove Gore«, str. 84, Globus, Zagreb, 1980.

71) Neposredno su joj prethodile operacije za čišćenje Žumberka u drugoj polovini septembra, italijanska »operacija čišćenja« Velike Kapele sa 3 divizije u drugoj polovini septembra, zatim u zapadnoj Lici sa 3 divizije od 1. do 8. oktobra (Zb. V-7, d. 95, 99, 110, 114).

ševala. Istovremeno, kada se ona posle napornog marša spremala za počinak u rejonu Veljuna, Italijani su od Generalskog Stola počinjali nastupanje. Pred večer, noći i izjutra 17. oktobra pomoću izviđačkih patrola, sastavljenih od dobrih poznavalaca terena i mesnih prilika, utvrđeno je da se neprijatelj nalazi u širem rejonu Perjasice. U prepodnevnom časovima neprijatelj se nije pokretao napred već se razmilio po zaseocima nastavljajući paljevinu i pljačku. Komandant 1. operativne zone, u saradnji sa štabom brigade, procenjivao je mogućim da neprijatelj i sledeću noć zanoći u istom rejonu. Mada je brigada trebalo 17. oktobra ujutru da nastavi marš prema Tušiloviću, na predlog štaba brigade, odlučeno je da se ona povrati na levu obalu Korane i da uveče neprijatelja napadne, razbije i baci nazad, odloživši time marš na Tušilović.<sup>72</sup> U napadu je trebalo da učestvuje i 4. kordunaška brigada (nalazila se prema Slunju i Plaškom) kojoj su poslata potrebna naređenja.

### *b) Sudar u Poloju*

U trenucima donošenja odluke za nastupanje prema Perjasici i za napad, noću 17/18. oktobra, o neprijatelju se znalo veoma malo. Zapravo, znalo se samo toliko da se radi o brojnoj i jakoj grupaciji združenog sastava. Pored pešadije, primjećena je brojna konjica, tenkovi i artiljerija, ali koliko je čega nije se ni približno znalo. Ono što je bilo najvažnije, nisu bile jasne ni njegove dalje namere. Jačina snaga usmerenih u međurečje logično je sugerisala zaključak da imaju dublje ciljeve i zamašnije zadatke nego što je domašaj Perjasice, a s druge strane oklevanje, sporo kretanje i dugo bavljenje oko Perjasica u paljevini i pljačkanju udaljenih zaselaka izgledalo je da nemaju dublje ciljeve, što je navodilo na zaključak da su zadatak izvršile i ne nameravaju dalje nastupati. Takva neizvesnost jako je usložavala situaciju, a naročito je otežavala odlučivanje o početnom rasporedu i grupisanju snaga u nastupanju kako bi se bez naknadnih pregrupisanja zadovoljile potrebe predstojećeg napada na Perjasicu, a isto tako i potrebe susretne borbe ako neprijatelj krene u nastupanje. Bilo je poželjno da raspored i grupisanje brigade u nastupanju omogući brzo i lako evoluiranje u borbeni poradak za napad, odnosno za susretni boj, ako ustreba. Štab brigade (komandant Mićun Šakić, komesar Petar Babić), doneo je zaista pravilnu i celishodnu odluku, gipku i lako prilagodljivu svakoj situaciji bez zastajkivanja i složenijih-pregrupisivanja. Bilo je odlučeno da se prema Perjasici nastupa po dva pravca, u dve kolone, sa obe strane reke Korane. U levoj - glavnoj koloni tri bataljona nastupala su opštim pravcem: s. Dereti - k. 258 - Srednji Poloj - s. Miloševac i dalje do stupanja u borbeni dodir sa neprijateljem. U desnoj - pomoćnoj koloni jedan bataljon, nastupao je desnom obalom Korane, pravcem: s. Veljun-s. V. Crkvina - s. Perjasički Ponorac (k. 202) gde bi prešao na levu obalu Korane i nastupao na Kestenjak. Na osnovu takve odluke o nastupanju bataljonima su postavljeni sledeće zadaci:

- Četvrti bataljon - Udarni, prvi prelazi Koranu obrazuje prethodnicu brigade, i nastupa pravcem: s. Dereti - k. 258 - s. Srednji Poloj - s. Miloševac sa zadatkom da uhvati borbeni dodir sa neprijateljem, da ga potom izvidi i ustanovi njegovu jačinu i namere, a u napadu da dejstvuje u zahvatu puta i desno od njega;

72) AVII, k. 14, br. reg. 19/1-12, 26/1-19, k. 801, br. reg. 14/2, k. 1467, br. reg. 46/5. Mićun Šakić: članak u knjizi »Lika u NOB-u 1942«, VIZ, Beograd, 1971. str. 365-572. Petar Malobabić: Boj kod Donjeg Polja, VIG br. 5, 1954. Zb. V-8, d. 155. Da su »operacije čišćenja« doslovno primenjivane na terenu, svedoči Istorijski dnevnik 2. italijanske armije od 24. oktobra 1942. gde baš za ovo područje piše: »Postojeća naselja u zoni sravnjena sa zemljom a stoka koje je bilo u znatnom broju zaplenjena je. Ta mera je primenjena pošto je utvrđeno potpuno saučesništvo stanovništva sa partizanima«. Ovako je postupano svuda gde se radilo o ustaničkim selima bilo to u Lici, Gorskom kotaru, Zumberku, Kordunu, itd.

- Prvi bataljon »Stojan Matić«, po prelazu Korane, nastupao je pozadi i udesno od 4. bataljona, pravcem: s. Dereti - s. Gornja Visočka - Dubrava - Visoko brdo (k. 217) sa zadatkom da po stupanju u borbeni dodir sa neprijateljem djeluje na Perjasicu sa jugoistočne i istočne strane. Levo da održava vezu sa 4. bataljonom, a desno da uspostavi vezu sa 2. bataljonom;

- Treći bataljon »Mićo Radaković«, prevezio se skelom poslednji, sa zadatkom da nastupa za 4. bataljonom do pred selo Miloševac a odatle da skrene ulavo, pređe na levu stranu puta, u nastupanju da zahvati selo Točak i groblje u selu Sudari i u daljem dejstvu na Perjasicu sa jugozapadne i zapadne strane. Desno je trebalo da drži čvrstu vezu sa 4. bataljonom.

U desnoj koloni, 2. bataljon »Ognjen Priča« nastupao je desnom obalom Korane, do Perjasičkog Ponorca (k. 202) sa zadatkom da tu pređe na levu obalu Korane, da zauzme Kestenjak k. 322 i potom da napada na Perjasicu sa severne strane, hvatajući i održavajući levim krilom vezu sa 1. bataljonom.

U ranim po podnevnim časovima, 17. oktobra 1942. godine, 2. lička brigada počela je nastupanje od Veljuna ka Perjasici. Prevoženje glavnih snaga preko Korana jednom nevelikom skelom znatno je usporavalo nastupanje, ali velikim naporom prevoženje je ubrzavano i oko 14 časova završeno, pa su bataljoni na vreme izbijali na određene pravce nastupanja. Kada je 4. bataljon (prethodnica) izbio na k. 258 ustanovio je da se i neprijatelj nalazi u nastupanju prema Poloju, da je dostigao selo Miloševac obeležavajući svoj put paljevinom sela.

Sada je, ono što se pretpostavljalo samo kao mogućnost, odjednom postala potpuna izvesnost. Dva protivnika, stremeći svaki svome cilju, približno istovremeno počeli su nastupanje protivpoloženim pravcima, što je neminovno, vodilo sudaru. Kako prethodnog dana nisu nailazili na otpor, a izviđači na Korani nisu ništa primetili, ni u rejonu Perjasice nisu uznemiravani, Italijani su situaciju shvatali olako, nastupali su neoprezno i komotno. Iako o protivniku nije znao ništa italijanski komandant kolone general Lomaljo ponašao se samouvereno, nastupao je kolonom putem i oko puta bez ozbiljnijeg izviđanja i sigurnog marševskog ili borbenog osiguranja. Nije ni slutio da će samo za nepun sat uvideti koliko je bio u zabludi, koliko je njegova samouverenost bila neosnovana, ali sve će biti dockan. S druge strane, komandant brigade je odjednom i neočekivano došao u znatnu prednost. Ne samo što je znao za protivnika i saznao za njegove namere, već je došao u situaciju da prateći njegovu nastupanje pravovremeno pomera i postavlja svoje bataljone u borbeni poredak koji želi, a da to protivnik ne primećuje. Veliku prednost imao je i u tome što je on došao u situaciju da bira, odnosno određuje mesto i vreme sudara. Sve pružene prednosti komandant brigade je zaita mudro i znalački iskoristio.

Italijanska kolona, koja je nastupanjem međurečjem išla u susret 2. brigadi, imala je jak združeni sastav: konjički puk »Alessandria« sastav 4 eskadrona konjice (oko 800 sabalja) i 5. mitraljeski eskadron (svega 1200 ljudi), 3. i 4. eskadron lakih tenkova (60 ljudi i 7-8 tenkova), baterija topova 75/27 iz 1. divizionarstva. artiljerijskog puka divizije »Re« (80 ljudi, 4 oruđa) i 81. bataljon crnih košulja (500 ljudi). Svega u koloni: 1.840 vojnika i oficira, pored ljudstva štaba 1. brze divizije, sa 4 artiljerijska oruđa i 7-8 tenkova.

Nasuprot ovoj moćnoj koloni bila je sama 2. lička brigada sa svojih 1.248 boraca, 970 pušaka, 39 puškomitraljeza, 9 mitraljeza, 3 mala minobacača i kao i uvek, sa malo municije. Nije teško zapaziti da je u brigadi bilo jedva nešto preko hiljadu naoružanih boraca, dok je sve ostalo bilo bez ikakvog oružja. Ako se ovoj broju doda i 1. bataljon 4. kordunaške brigade koji je dockan stigao na bojište, a mogao je imati oko 200 boraca, onda je ukupno bilo nešto više od 1.200 boraca pod oružjem.

Krenuvši iz Perjasice preko Poloja prema Primišlju Italijanima se nije žurilo, pa su usput palili i pljačkali sve do čega su došli oko puta. Komandantu 2. bri-

gade, zahvaljujući celishodnom početnom grupisanju i usmeravanju snaga, nije bilo teško da samo izvesnim pomeranjima dovodi bataljone na željene pravce i položaje, postavljajući im nove zadatke. Uspeo je pravovremeno i skriveno razviti bataljone za doček neprijatelja, uz sledeće dopune: 4. bataljonu (prethodnici) koji je već odmicao prema Srednjem Poloju dao je zadatak da zaposedne to selo frontom prema putu i da obezbedi desni bok. Prvom bataljonu je naredio da odmah skrene ulevo, pored k. 258, ka Donjem Poloju i da se, posedanjem nadvišavajućih brežuljaka, razvije frontom prema putu uspostavljajući čvrstu vezu desno sa 4. bataljonom, a levo sa 3. bataljonom. Treći bataljon je pomerio ulevo da odmah izbije na raskrsnicu puteva Veljun - Perjasica, odnosno Primišlje, da se potom u zahvatu puta razvija frontom prema neprijatelju i da nastupa u pravcu k. 249, nastojeći da posedne što povoljnije položaje držeći desno čvrstu vezu sa 1. bataljonom. Drugom bataljonu na desnoj obali Korane naređeno je da prekinu nastupanje ranije određenim pravcem, da odmah pređe na levu obalu Korane na gazu kod vodenice (dva km nizvodno od skele) i ubrzano nastupa preko sela Zinajevac prema Gornjem Poloju, gde da stupi u borbu i u vezu sa 4. bataljonom.<sup>73</sup> Međutim, komandant bataljona Staniša Opsenica, pre nego što ga je stigao kurir, obustavio je dalji marš u zadatom pravcu čim je čuo žestoku borbu u rejonu Poloja, pravilno zaključivši da je došlo do sudara. Odmah je povratio bataljon nazad do gaza na Korani, prešavši je ubrzanim maršem hitao je u pravcu najžešće vatre i tako stigao da učestvuje u odlučujućem jurišu.

Kako nisu imali organizovanog ni izviđanja ni osiguranja, Italijani u nastupanju od s. Miloševac prema raskrsnici puteva nisu ni primetili 4. i 1. bataljon kod Srednjeg i Donjeg Poloja koji su im na levom boku, na pogodnim nadvišavajućim brežuljcima, stajali razvijeni i spremni za napad. Onako skriveni i pritajeni sa uzbuđenjem su posmatrali njihovo nastupanje, propuštajući ih u susret 3. bataljonu koji je išao njima u susret u zahvatu puta. Pošto je poslednji prešao reku, pa stoga bio u izvesnom zakašnjenju u razvoju, 3. bataljon je izbivši na raskrsnicu puteva pohitao u pravcu k. 249. Ali, taman kada je čelo bilo na domaku zaseoka Šarci pojavili su se putem tenkovi u koloni. Tenkovi su propušteni a bataljon se brzo razvijao levo i desno od puta hvatajući posedajući što povoljnije položaje radi dočeka pešadije i konjice koja je sledila tenkove. Pošto je oko puta bilo kamenjara i šumaraka, a najviše zahvaljujući visokoj bujadi, tenkovi nisu ni primetili bataljon oko puta. Tenkovi nisu silazili na Koranu do skele već su se zadržali na vrhu strme obale, osmatrajući desnu obalu i nasumice puštajući po koji rafal u tome pravcu. Bataljon je još bio u razvoju kada se putem i oko njega pojavila konjica i pešadija.

Pritajeni u zaklonima borci 4. i 1. bataljona sa prstom na obaraču motrili su italijansku kolonu u nastupajućem maršu, iz koje su pojedinci i grupice uskakali u obližnje kuće, hvatali kokoši pljačkali i palili kuće. Puni mržnje i uzbuđenja sa nestrepijenjem su očekivali znak za napad da što pre kazne neprijatelja za zločine, koje, eto, čini i pred njihovim očima. Bilo je određeno da se vatra ne otvara dok 3. bataljon ne stupi u dejstvo i prvi udari po čelu kolone. Bilo je 15.45 kada su italijanski prednji delovi izbili pred streljački stroj 3. bataljona, koji su po njima odjednom osuli brzu streljačku vatru. Još italijanske starešine nisu uspele ni da shvate o čemu se na čelu radi, kada se na kolonu sručila žestoka bočna vatra sa brežuljaka levo od puta koji su im izgledali bezazleno. Odjednom se skoro cela kolona našla pod preciznom i ubitačnom vatrom. Potpuno iznenađeni Italijani su se uskomešali, bacali po zemlji hvatajući bilo kakve zaklone. Pometnjaje bila očigledna ali panike još nije bilo. Bacivši se u zaklone po vrtačama konjica i pešadija su se razvijale za borbu. U početku vatra im je bila neuređena, neorgani-

73) Zb. V-8, d. 64, 67, 142. Vidi: Dušan Dotlić »Borba 2. ličke brigade na Poloju«, Vojni Glasnik br. 7/1949; Mićun Sakić, članak u »Lika u NOB-u 1942«, VIZ, 1971, Beograd, str. 565-572.

zovana i gotovo panična, gađali su nasumice u pravcu odakle ih je vatra zasipala. Pošto su tenkovi bili na Korani, a topovi su im ostali na putu neiskorišćeni, trenutno su bili lišeni sredstava podrške. Pokušavali su da aktiviraju topove, ali je precizna vatra to onemogućavala. Njihovi tenkisti, očekujući iznad Korane pristizanje kolone, sigurno su bili iznenađeni kada se iza njihovih leđa oglasila žestoka borba. Oni su tuda prošli, a ništa i nikoga nisu primetili. Nisu dugo oklevali nad Koranom. Istim putem su se, kroz raspored 3. bataljona, vratili u svoju kolonu odlazeći u njenu dubinu. Tu su se malo zadržali da bi ubrzo počeli rastresito kretanje putem duž kolone, zasipajući položaje 2. brigade žestokom mitraljeskom vatrom. Upravo takvo dejstvo tenkova mnogo je doprinelo da se neprijateljska pešadija počela sređivati, preciznije gađati i organizovano boriti. Ali i pod zaštitom tenkovske vatre neprijatelj nije mogao prići svojim topovima i staviti ih u dejstvo. Ostali su do kraja neiskorišćeni. Borba je obostrano poprimala organizovan karakter, počela se otežati ali u intenzitetu nije popuštala. Noć se primicala. Italijanski komandant kolone je shvatao svu težinu situacije, bio je svestan da u tom izuzetno teškom, taktički neodrživom položaju ne sme sačekati noć, paje nastojao da se još za dana organizovano izvuče iz klopke u koju je tako neoprezno uleteo. Postepeno je izvlačio u pravcu Perjasice sve što nije bilo pritisnuto vatrom: kamione, delove konjice i komoru. Delimično i postepeno izvlačenje bilo mu je olakšano i time što 2. bataljon 2. brigade još nije stigao u rejon Gornjeg Poloja, pa mu je odstupnica bila slobodna, a sa desnog boka od Polojske kose ništa se nije pojavljivalo niti ga ometalo. Ti njegovi potezi nisu ostali nezaapaženi.

Pošto je 2. bataljon pristizao na bojište i bio na domaku stupanja u borbu prema Gornjem Poloju komandant brigade, shvativši namere neprijatelja da se izvuče iz borbe, odlučio je da u prvi sumrak cela brigada pređe u odlučan juriš. I zaista, u trenucima prvog susreta dana i noći, sva četiri bataljona 2. ličke brigade kao jedan čovek odlučno su prešli u nezadrživ juriš. Italijani su svim sredstvima pokušavali da ga zaustave, ali bez uspeha. Oko puta je nastao pravi krkljanac žestok i nemilosrdan bliski okršaj i obračun. Sve izmešano u sumraku tuklo se kundakom i nožem, rvalo i gušalo, a samo tu i tamo bi odjeknuo poneki pucanj ili kratki rafal. Odmah se pokazalo da za takav, kranje surov i nemilosrdan obračun Italijani nisu spremni. Čim je došlo do mešanja i bliskog obračuna prsa u prsa zahvatio ih je strah, pogubili su glave i njihov otpor je bio slomljen, naglo je jenjavao i pretvarao se u pojedinačnu samoodbranu. Nastala je panika i spas su tražili i videli jedino u bezobzirnom bekstvu, što je većini uspevalo. Italijanski tenkovi su pokušavali da žestokom vatrom zaustave ili bar pokolebaju juriš, a kada im to nije uspelo i kada su počela skakanja na tenkove i gušanja oko njih oni su u panici napuštali bojište bežeći prema Perjasici, ostavljajući vlastitu pešadiju na milost i nemilost. Bekstvo tenkova sa bojišta sasvim prirodno je izazvalo još veću paniku kod pešadije, koja se u grupama dala u spašavanje bekstvom. Konjica galopom a pešadija trkom, probijala u tada već poremećene redove naših bataljona, jurila je bezglavo nazad, u pravcu Perjasice.

U toj borbi masovnog junaštva bilo je mnogo dramatičnih i tragičnih prizora. Evo jedan od njih koji je tada zapisan i, srećom, ostao sačuvan: »U prvi sumrak naši bataljoni prešli su najuriš. Bila je to borba koja se retko viđa. Divni primeri junaštva naših drugova i drugarica, skakajući i ginući na tenkovima i kamionima. Ja sam natrapao na 10 konjanika, iz svoje mitraljeske oborio sa konja trojicu. Jedan od tih kapetan, iznanađno je skočio na mene i otpočeli smo borbu rvanjem. Već i sam možeš znati da sam ga brzo oborio. Nastalo je gušanje na zemlji, čas je bio on gore, a čas ja. On je imao nož u ruci i ja sam ga sprečavao da me ubode. Ubome je u butinu, ali lakše. Zaklao sam ga njegovim nožem. Bor-

ba između nas dvojice je trajala 20 minuta«.<sup>74</sup> Takvih i sličnih prizora bilo je te večeri mnogo. Juriš na tenkove bio je posebno dramatičan. Bude Karan i Nikola (Nikša) Bjelobaba junački su pali u gušanju za tenkove, a pored Nikole se kao borac nalazila njegova sestra Milica (Mika) koja nije za bratom zaostajala. Pored mnogih boraca u borbi za tenkove posebno su se istakle devojke Saja Šašić i Mika Šašić.

Koliko je suton olakšao juriš brigade, toliko je i mrak olakšao izvlačenje i bekstvo Italijana iz potpune katastrofe. U opštem metežu i jurnjavi po mraku za pojedincima i grupicama, dolazilo je do neželjenih sukoba između naših boraca. U ponekim bataljonima je narušena organizacija, jedinice su se pomalo iscep-kale, rasplinule i izmešale, pa je izostalo brzo, pravovremeno i organizovano gonjenje potpuno rastrojenog, potučenog i uspaničenog neprijatelja. Dok su se starije snašle i uspostavile red sredile i prikupile jedinice da bi ih mogli usmeriti u gonjenje bilo je dockan, neprijatelj je umakao u noć i prekinuo svaki dodir. Neposredno gonjenje je izostalo, od gonjenja u stopu nije bilo ništa, izuzetna prilika za još većim trijumfom je propuštena. Italijani su, mada uspaničeni i neorganizovani prekinuvši neposredan borbeni dodir, preko polja u noć brzo odmicali prema Perjasici, sačuvavši glavninu snaga od uništenja. Kada su u zadocnelom gonjenju - nastupanju bataljoni 2. brigade pred zoru izbijali pred Perjasicu, dočekala ih je snažna i organizovana vatra. Bili su to 2. i 3. bataljon 74. pešadijskog puka divizije »Lombardia« koji su u rejon Perjasice pravovremeno prebačeni, čim je kolona »Alessandria« krenula u nastupanje. Ovi bataljoni su prihvatili potučene i rastrojene jedinice, zaustavili dalje nastupanje 2. ličke brigade i 1. bataljona 4. kordunaške brigade, čime je ovaj boj bio okončan.

Dok je 2. lička brigada vodila borbu na Poloju 1. bataljon 4. kordunaške brigade je iz Kamenice i Tržića, gdje je taman pristigao iz Močila, samoinicijativno pohitao ka Polojskoj kosi. Izbio je na kosu kada je neprijatelj već potučen i rastrojen odstupao. Pravilno shvativši situaciju, bataljon se po mraku spustio niz padine kose prema putu zahvativši tu poslednje italijanske delove u odstupanju kojima je naneo izvesne gubitke.

S obzirom na uslove pod kojima je do nje došlo i po načinu na koji je vođena bila je to klasična borba u susretu - susretni boj, u kome je strana koja je bila spretnija u razvoju, preuzimanju inicijative i dejstvu izvojevala blistavu pobedu. Ova pobjeda partizanskog oružja, dotada najveća u Hrvatskoj, snažno je i brzo odjeknula daleko van prostora na kome se odigrala. I razumljivo, na jednoj strani (kod neprijatelja) izazvala je pometnju i zaprepašćenje, a drugoj radost i ushićenje. U italijanskim i ustaško-domobranskim izveštajima mogu se naći različiti podaci o italijanskim gubicima u Poloju.<sup>75</sup>

Međutim, verodostojnim valja smatrati podatke koje u svom izveštaju od 20. oktobra 1942. godine iznosi komandant 1. brze divizije general Lomaljo (Lomaglio), koji je neposredno komandovao i iz čijeg su sastava potučene trupe. Po njemu gubici su bili sledeći: oficira 1 mrtav, 7 ranjeno (najviši čin potpukovnik Corvino), 1 nestao; vojnika i podoficira: 9 mrtvih, 49 ranjenih, 95 nestalih. Svega iz-

74) AVII, k. 1467a, br. reg. 9/6. Pismo Miloša Uzelca, operativnog oficira štaba 1. zone, načelniku štaba zone u Korenici.

75) Ministarstvo domobranstva je 19.X 1942. godine javilo da su Italijani imali preko 100 ranjenih i 50 mrtvih, daje ranjen general Maca, pomoćnik komandanta 1. brze divizije, a nekoliko oficira je poginulo, daje upućen konjički puk »Saluzzo« iz Karlovca da zameni potučeni puk »Alessandria«. U izveštaju od 26. X kažu daje uništeno 5 konjičkih eskadrona, daje general Maca navodno umro, da je ubijeno 150-200, a ranjeno oko 300 Italijana, da su iz Karlovca 19. i 21. X. otišli prema Rijeci transportni vozovi od po 20 vagona puni ranjenika. Oseća se u tome nemalo zluradosti, ali i mnogo zabrinutosti jer je, kažu, partizanima pala u ruke topovska bitnica, mnošto oružja, streljiva i druge opreme (AVII, k. 14, br. reg. 19/1-12, 26/1-8). Italijani se žale da su »surovo angažovani od nadmoćnijih neprijateljskih snaga«. Kod njih nema podataka o ranjavanju i smrti generala Maca.



bačeno iz stroja 162 vojnika i oficira.<sup>76\*</sup> Zaplenjena je velika količina naoružanja i druge opreme. Između ostalog, zaplenjeno je: 1 tenk ispravan (2 su oštećena, ali odvučena), 2 poljska topa 75 mm sa 110 granata, 135 pušaka, 6 teških mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 8 pištolja, 7 ispravnih kamiona, 1 putnički automobil, 7 motocikla, 1600 bombi, 96 mina za laki minobacač, 300.000 puščane i mitraljeske municije, 34 jahača konja (80 ih je ubijeno), 80 sedala i mnogo druge opreme.

U 2. ličkoj brigadi bilo je 4 mrtva i 14 ranjenih, među kojima i dve drugarice.

Prema izveštaju štaba brigade u borbi se naročito istakao bataljon »Mićo Radaković« kao Celina, a iz njega posebno borci: Bude Karan i Nikola Bjelobaba koji su u jurišu na tenkove skakali na njih i na njima poginuli, zatim Đoko Kosanović, Gavre Milić, Stevo Domazet vodni delegat, Stojan Eror, Milan Jović, Dušan Basta, Mile Priča zamenik komesara čete, Milan Majstorović, Dušan Đukić, Bude Knežević, Dmiatar Opačić, Ilija Cvijanović vodnik i drugarica Jovanka Grbić.

Iz 1. bataljona »Stojan Matić« istakli su se: Dane Tišma, vodnik; Miloš Mrđa, desetar; Dušan Đukić, Jandre Ajduković (Kerkez), Iso Đukić, Pepo Mrda, Saja Šašić i Mika Šašić. Svi drugovi i drugarice istakli su se u jurišu i skakanjem na tenkove. U ovoj borbi iz 4. bataljona-Udarnog takođe su se istakli: Rade Dozet, Vujo Svilar, Gojko Masnikosa, Nikola Vlasisavljević, Petar Priča, Milan Orlić, Novak Svilar, Mane Hrnjak, Dmiatar Olbina, Milan Svilar, Marko Trtica, Stevo Korica, Nikola Štetić, Mile Basta, Rade Svilar, Nikola Veinović i Jovo Panjković.

Povodom ove velike pobeđe 2. ličke brigade, komandant Narodnooslobodilačke partizanske vojske Hrvatske izdao je 19. X. 1942. godine naredbu u kojoj, pored ostalog, piše i sledeće »Pohvaljujemo partizane i komandni kadar 2. udarne (ličke) brigade i 1. bataljona 4. udarne brigade, koji su smelim napadom na italijanske pljačkaške horde, u borbama kod Poloja 17. X. razbili i uništili jednu italijansku kolonu, koja je krenula da pljačka i pali naša sela i ubija nevine ljude, žene i decu.

Partizani su 2. udarne brigade i 1. bataljona 4. udarne brigade dokazali, kako znadu mrziti neprijatelja svoga naroda, a ujedno su dokazali, da će nastaviti sa nemilosrednim uništavanjem svih neprijatelja do konačnog oslobođenja.«<sup>77</sup>

U izveštaju koji je 20. oktobra poslao Vrhovnom štabu, politički komesar Glavnog štaba Hrvatske o ovoj izvanrednoj pobeđi, pored ostalog, napisao je i sledeće: »Borba je bila neobično žestoka, tako daje u više navrata dolazilo do borbe sa noževima, a i do rvanja, jer se u brzini nisu mogli upotrebiti noževi. U borbi je došlo do neobičnih primjera junaštva i požrtvovanosti partizana i partizanki koje su prvi put u sastavu 2. udarne brigade učestvovala u borbi. Partizani su skakali na tenkove u namjeri da ih onesposobe. Na tenkovima su poginuli borci Bude Karan i Nikola Bjelobaba... Nakon borbe od nekoliko sati ova talijanska kolona bila je potpuno raspršena, a eskadron konjice potpuno uništen. .. U borbi su se naročito istakle partizanske Grbić Jovanka, Šašić Mika i Šašić Saja. Ova akcija može se smatrati kao najuspelija akcija dosada u Hrvatskoj, s obzirom na kvalitet zaplijenjenog oružja i količinu municije.«<sup>78</sup>

76) Zb. V-8, d. 146. U izveštaju pod brojkou »nestalih« uključeni su svi koje oni nisu uspeli izvući, što znači i mrtvi koji su ostali na bojištu, a ne samo zarobljeni. U broju zarobljenih podaci se ne slažu. Izveštaj 2. brigade kaže daje zarobljeno 32 vojnika, a izveštaj 1. zone tvrdi daje zarobljeno 50 vojnika. Možda je brojka u izveštaju 1. zone verodostojnija jer uključuje i one koji su se razbežali u borbi pa su naknadno hvatani i dovođeni (komandant i operativni oficir zone bili su na licu mesta), dok izveštaj brigade obuhvata verovano samo one koje je ona zarobila. Prema tome, broj poginulih bio bi 74, odnosno 54 vojnika i oficira.

77) AVII, k. 1468, br. reg. 31/5.

78) Zb. V-8, d. 61. Vidi i dokumente br. 68, 74, 141, 144, 145, 152, 156, 163.

Na položajima prema Perjasici 2. brigada se zadržala do 19. oktobra popodne, kada se prebacila preko Korane nazad na Veljun i dalje u širi rejon Krnjaka, između Gornjeg i Donjeg Budačkog, gde se pripremala za juriš na Tušilović - Brezova Glava radi čega je i domaršovala na Kordun.

### *c) Trijumf u Tušiloviću*

Oko 11 km putem od Karlovca prema Slunju, na desnoj obali Korane, počinje veliko selo Tušilović. Pored reke Radonja, ono se proteže oko 4 km na jug i završava se Brezovom Glavom iznad raskrsnice puteva gde se od puta za Slunj odvaja put za Vojnić (oko 15 km od Karlovca). Radi zaštite Karlovca od neposrednih upada naraslih partizanskih snaga, kao i iz drugih razloga, ustaško-domobransko komandovanje je, između reke Kupe i reke Korane, u leto 1942. godine organizovalo mnogo jakih uporišta (garnizona) različite jačine, kao što su: Barilović, Tušilović, Vukmanić, Skakavac sa različitim otpornim tačkama između njih. Među njima najjače, pa prema tome i najvažnije uporište bilo je Tušilović - Brezova Glava. Smešteno na taktičko-topografski jakom položaju, ono je jako zasecalo u slobodnu teritoriju Korduna i predstavljalo stalnu pretnju uvek mogućim iznenadnim upadima. Usled već poznatog svakovrsnog terora srpsko stanovništvo je izbeglo, kuće i ostalo spaljeno i opljačkano.

Posada u Tušiloviću bila je jaka, a sastojala se od: jedne bojne domobrana, oko dva voda oružnika (žandarma), ustaške brdske baterije (3 ustaška stajača bitnica) sa dva topa 75 mm i 65 ustaša. Ukupno oko 600 vojnika dobro naoružanih i utvrđenih. Zapovednik domobranske bojne, a time i svih snaga u uporištu, bio je bojničnik Pušić. Nekoliko dana pred napad on je otišao u Zagreb, odredivši za svoga privremenog zamenika natporučnika Franju Maleka koji je odbranom komandovao prilikom napada.

Uporište u Tušiloviću obuhvatalo je veliki prostor. Po dubini, pored reka Korane i Radonje, protezalo se od Macutova brda (k. 248) do Brezove Glave (k. 222) oko 5 km, a po širini 2-3 km. U pogledu organizacije sastojalo se od jednog jakog čvora, jedne otporne i jedne vatrene tačke. Čvor odbrane uporišta činila su dva veoma jaka taktičko-topografska objekta: Brezova Glava (k. 222) i Galovo brdo (k. 213). Na ova dva objekta počivala je celokupna odbrana uporišta, dok su ostale tačke imale pomoćnu ulogu. Iako su topografski razdvojeni uskom dolinom rečice Radonje, ovi objekti su bili tako fortifikacijski uređeni i vatrenim sistemom povezani da su činili jedinstvenu taktičku celinu, pri čemu je Brezova Glava imala glavnu ulogu. Brezova Glava predstavlja neveliki pitomi greben pravcem istok-zapad, naseljena je i obradiva. Na zapadnom (završnom) kraju grebena izdižu se tri mala visa (čuvika) od kojih je srednji (k. 222) najveći i meštani ga zovu Rapina Glavica, istočni zovu Opačića Glavica, a zapadni Mandića Glavica. Južne padine Brezove Glave su gole i dosta strme, dok su severne blage i time i znatno duže i veoma podesne za odbranu jer pružaju optimalne uslove za fortifikacijsko uređenje, osmatranje i vatreno dejstvo. Po vojničkoj ivici bili su uređeni rovovi punog profila sa manjim bunkerima - puškomitraljeskim gnezdima na pogodnim mestima. Na visovima (čuvicima) izgrađeni su rovovi sa velikim bunkerima za mitraljeze.<sup>79</sup> Naporedo Brezovoj Glavi, na levoj obali r. Radonje blago se uzdiže, u osnovi široko a u vrhu zaobljeno, neveliko Galovo brdo k. 213, koje takođe dominira okolinom, posebno trouglom u slivu Radonje i Korane i putem kroz Tušilović. Sa zaravnjenog vrha istočno padine se blago spuštaju prema reci Radonji u vidu dveju kosa: jednu pravcem jugoistok ka ras-

<sup>79</sup> Prema imenu ovog objekta u ustaško-domobranskim dokumentima ovo uporište se naziva isključivo Brezova Glava.

krasnici puteva, a druga pravcem severoistok ka ušću (sastavu) reke. Na vrhu brda (k. 213) i kod groblja sela Grijakovići bili su izgrađeni veliki bunker i mitraljezi sa rovovima punog profila koji su se protezali pomenutim kosama do reke. Između ovih bunkera i niz kosu bilo je manjih bunkera na pogodnim mestima. Ispred rovova na Brezovoj Glavi i na Galovu brdu protezala se neprekidna žičana prepreka u vidu dvoredne mreže koja je obuhvatala i severne padine Brezove Glave.

Prema tome, ova dva topografski veoma jaka objekta, fortifikacijskim uređenjem i organizacijom vatrenog sistema međusobno su bila čvrsto povezana i spojena u taktičku celinu - moćan čvor odbrane, koji je praktično i činio uporište Tušilović odnosno Brezova glava. U njemu su bile glavne snage branioca do oko 500 vojnika, od toga 65 ustaša, oko 40 oružnika, a ostalo domobrani. Ustaška topovska baterija bila je plasirana kod zadruga («na Čaničinom kućištu» kako se to kaže u zapovesti). Grupa zidanih (i betonskih) kuća, pored puta ispod Brezove Glave, bila je uređena za odbranu sa rovovima i ponekim bunkerom na levoj obali Radonje ispod Galova Brda. U toj grupi kuća nalazilo se zapovedništvo bojne, odnosno celokupne odbrane uporišta.<sup>80</sup>

U crkvi u selu Tušiloviću bio je smešten mitraljez sa posadom od 6 ljudi, čime je ona pretvorena u jaku vatrenu tačku. Na Macutovom brdu (k. 248) organizovana je jaka otporna tačka, kružnog oblika sa rovovima, oko desetak raznovrsnih bunkera i žičanim preprekama, sa posadom od oko 60 vojnika, domobrana i oružnika. Pored uloge u odbrani Tušilovića, ova otporna tačka imala je značajnu ulogu u taktičkom povezivanju susednih uporišta Barilovića i Vukmanića.

Drugoj ličkoj brigadi u napadu na Tušilović sadejstvovala je 4. kordunaška brigada time što je imala zadatak da spreči neprijateljsku intervenciju iz Karlovca i uništi neprijateljsku posadu na Macutovom brdu. Za rukovođenje dejstvima ove dve brigade Glavni štab Hrvatske formirao je operativni štab, na čelu sa komandantom 1. operativne zone Srećkom Manolom. Pripreme za napad počele su čim su okončana dejstva oko Perjasice, odnosno posle susretnog boja na Polju. Ujutro 21. oktobra od 7 do 10 časova komandant zone je sa komandantima brigade, njihovim zamenicima i operativnim oficirima izvršio izvidanje neprijateljske odbrane, postavio i utanačio zadatke na zemljištu, što je zatim izraženo u borbenoj zapovesti za napad.<sup>81</sup> Posle toga su komandanti brigada to učinili sa komandantima bataljona, a oni sutradan sa komandirima četa i vodova.

Glavni zadatak - razbijanje i uništenje uporišta poveren je 2. ličkoj brigadi, ojačanoj jednim tenkom, koja je napadala u sledećem rasporedu: 1. bataljon napadao je u zahvatu puta Karlovac-Tušilović pa levo do Opačića Glavice (isključeno) sa zadatkom da zauzme crkvu i spreči izvlačenje neprijatelja prema Karlovcu. U rezervi je morao imati jednu četu da bi, u slučaju potrebe, intervenisao protiv neprijateljskog prodora iz Karlovca. Na glavni objekat, Brezovu Glavu napadao je 4. bataljon sa zadatkom da zauzme Brezovu Glavu i grupu kuća na putu sa komadnim mestom odbrane, na frontu desno Opačića Glavica, levo r. Radonja. Njemu je u zahvatu ceste sadejstvovao i jedan tenk. Od r. Radonje kosom do vrha (k.213) i Grijakovića groblja na Galovom brdu napadao je 3. bataljon, sa zadatkom da ovlada ovim položajima i sadejstvuje 4. bataljonu u uništenju neprijatelja oko grupe kuća. Levo od Grijakovića pa niz kosu do r. Radonje napadao je 2. bataljon sa dve čete, sa zadatkom da zauzme ove položaje i spreči neprijateljsko izvlačenje tim pravcem. Jednu četu je uputio u brigadnu rezervu u rejonu k. 269, selo Cvijanovići, severoistočno Brezova Glava, gde se nalazilo i komandno mesto brigade i operativnog štaba. Svi bataljoni su u četama, što je već

80) AVII, f. 1/389-398.

81) AVII, k. 1467, br. reg. 55/5; Zb. V-30, d. 157.

bilo uobičajeno, organizovali bombaška odeljenja opremljena sa dovoljno bombi, makazama za sečenje žice, ponekom sekirom i flašama sa benzinom za paljenje bunkera koji su bili od zapaljivog materijala. Osnovna ideja napada očigledno je bila: taktički čvrsto stegnuti neprijatelja odmah u početku i pod zaštitom noći (mraka) silovitim jurišima na najjače tačke slomiti neprijateljsku odbranu i ne dozvoliti mu bežanje iz okruženja, prisiliti ga na predaju. Napad se izvodio noću 23/24. oktobra, a početak juriša bio je 00.00 časova.

Izvršenju svoga zadatka 4. kordunaška brigada je pristupila ovako: 3. bataljon je napadao Macutovo brdo (k. 248). Prvi bataljon je poseo položaje za odbranu k. 121 (Samograd) pa desno kosama iznad sela Cerovac. Drugi bataljon je sa 3. četom, na desnoj obali Korane, postavio osiguranje prema Bariloviću na k. 125 kod mosta i na tt. 206 kod sela Lukača, a sa ostale dve čete zatvarao je pravce od Vukmanića i Skakavca.<sup>821</sup>

Jesenja noć bila je duga i lepa, vedra ali bez mesečine dosta mračna. Ipak, bila je pogodna za skrivena i nečujna privlačenja, ali na izlomljenom zemljištu nepogodna za kretanje i održavanje veze između jedinica u pokretu, što je dovelo do zakašnjenja početka napada - juriša na pojedinim pravcima. Upravo zbog toga i, nije došlo do jednovremenog juriša. U određeno vreme napad su počeli 3. i 2. bataljon, malo zatim u dejstvo oko crkve stupio je i 1. bataljon, dok je 4. bataljon, na glavnom pravcu znatno zakasnio.

Neprijatelj je bio veoma oprezan, a možda i obavešten, pa i pored svih mera predostrožnosti, iznenađenje sa početkom napada nije postignuto. Dok su se čete i vodovi 3. i 2. bataljona u kolonicama približavali jurišnom položaju (odstojanju), on ih je osetio i prema njima je otvarao vatru. Vatra je bila neprecizna, nije ometala nastupanje, ali je pokazivala daje neprijatelj budan. Na nju se nije odgovaralo, već su jedinice još opreznije nastavile kretanje do jurišnog odstojanja, a bombaška odeljenja do žice. Osećajući pred sobom u pomrčini napadače koji se stalno približavaju, a ne pucaju i ne oglašavaju se, branioce je hvatala nervoza, počeli su da sa pogrdnim rečima začikavaju partizane. Učestano su osvetljavali zemljište raketama i otvarali vatru po preprekama i oko njih. Izbivši na jurišao odstojanje, čete su se razvile za juriš očekujući da bombaška odeljenja naprave prolaze u preprekama. Ali od brzog presecanja prepreka i jednovremenoj\*og juriša nije moglo biti ništa, vatra na preprekama bila je veomajaka, precizna i ubitačna. Odmah je bilo jasno da od jednovremenog i silovitog juriša ne može biti ništa, osim velikih gubitaka i neuspeha. Umesto toga, pristupilo se metodičnom i postepenom lomljenju neprijateljske odbrane, a to je značilo, pomoću bombaških odeljenja i uz podršku malog minobacača i automatskih oruđa osvajati bunker po bunker. Najteže je bilo prokinuti taj smrtonosni lanac rovova i bunkera iz kojih neprekidno zlokobno palacaju plameni jezici koji, uz povremenu detonaciju ručnih bombi, razmiču pomrčinu i seju smrt ispred sebe. Na nekim mestima bombaška odeljenja su uspela prokinuti prepreku (žicu), ali dalje nije išlo, odbijana su i vraćana nazad. Tako je, na primer, Mića Bjelobaba (iz Mutilića) sa svojim bombašima (2. četa 3. bataljona) ponavljao juriše sve dok nije osvojio veliki bunker, izgubivši pri tome nekoliko najhrabrijih drugova.

Izlaskom meseca noć je postala vidnija što je još više otežalo privlačenje žici i bunkerima, ali je zato omogućavalo preciznije gađanje u puškarnice i neutralisanje neprijateljskog dejstva iz bunkera. Uvidelo se da čvrstina neprijateljskog otpora na Galovom brdu počiva na dva velika bunkera (jedan kod k. 213, drugi kod Grijakovića groblja) koji, prema tome, čine ključ za razbijanje odbrane. Iz njih, ne samo da se uspešno branio prilaz s fronta već se bočnom vatrom onemogućavao prilaz ostalim objektima niz kose - padine brda. Zadatak da osvoje

82) Zb. V-30, d. 157. Đorđe Orlović: »Okruženje i napad na manje naseljeno mesto« Vojni Glasnik br. 7-8/1951. »Lika u NOB-u 1942«, str. 572-576, članak Mićuna Sakića.

ove bunkere imala su bombaška odeljenja 1. i 2. čete 3. bataljona. U osvajanju bunkera u Grijakovića groblju vodstvo je preuzeo lično komandir čete Tanasije Smiljanić. On je na puškarnice sasredio vatru tri puškomitraljeza i minobacača 45 mm koji su neutralisali neprijateljsko dejstvo, pa su bombaši prosekli žicu i u naletu ga zauzeli, zasipajući bunker bombama. Približno u isto vreme, Mića Bjelobaba je sa svojim bombašima osvojio drugi bunker, a takođe i bombaši 2. bataljona osvojili su jake bunkere kod Grijakovića kuća. Padom bunkera kod Grijakovića groblja neprijateljska odbrana je ozbiljno uzdrmana, a ubrzanim padom ostalih potpuno je slomljena. Neprijatelj je bežao ka reci i da su ga naši borci gonili možda su mogli upasti u grupu kuća gde se nalazilo komandno mesto odbrane, što bi ubrzalo izvršenje zadatka i njegov konačan slom. Ovako, upavši u rove i bunkere, jedinice su ih pretresale prikupljajući oružje, municiju i drugu opremu, da bi ih zatim redom palili. Odjednom su se, na Galovu brdu pojavili veliki plamenovi iz bunkera. Pred zoru, oko reke Radonje, dolinu Tušilovića pritisnula je gusta magla. Prošlo je i praskozorje dok su se ova dva bataljona sredila i počela nastupanje niz padinu prema reci i grupi kuća. Neprijatelj se za to vreme sredio, pa je iz nekoliko bunkera, neposredno uz reku na levoj obali, i iz grupe kuća organizovanom i preciznom vatrom zaustavio njihovo nastupanje. Oko 9.30 magla se počela razređivati i podizati pa su se jedinice sa golih padina morale povlačiti na liniju rovova. Pošto 3. četa 3. bataljona nije na vreme povučena, oko 10 časova našla se na brisanom prostoru izložena preciznoj neprijateljskoj vatri. Situacija je postala kritična. Tada je vodnik Jovo Bosnić (iz Rebića), poznat po izuzetnoj hrabrosti i požrtvovanju, dograbio puškomitraljez i preciznim gađanjem omogućio izvlačenje čete, da bi se on poslednji povukao.

Dok su 3. i 2. bataljon na Galovom brdu već uveliko vodili borbu, na pravcu 4. bataljona bilo je mirno. Upravo to nenamerno kašnjenje, umesto otežavajućih, donelo mu je povoljne uslove za brzo izvršenje najvažnijeg dela zadatka. Žestina borbe na Galovom brdu suviše je skrenula pažnju branioca Brezove Glave, pa je bombaškim odeljenjima 4. bataljona uspelo neopaženo otvoriti prolaze u žičanim preprekama i stvoriti uslove četama za juriš. Pored ove, desila se još jedna retka slučajnost koja je imala gotovo odlučujuću ulogu. Znak za juriš bila je eksplozija prve mine upućene na veliki bunker na Brezovoj Glavi. Komandant 4. bataljona, Dušan Dotlić, preuzeo je ulogu nišandžije na malom minobacaču. Prvom minom, koju je uputio, pogodio je posred krova veliki bunker na Brezovoj Glavi, koji se odmah zapalio. Posada se uplašila, pa je pred jurišem koji je odmah usledio, napustila zapaljeni bunker i dala se u bekstvo. Za njom je, uz pripucavanje, pobešla i posada iz susjednih bunkera i rovova. Samo se bunker sa rovovima održao na visu (čuviku) iznad puta i grupe kuća (zvan Mandića Glavica). Ovde se našao i za mitraljez seo zapovednik satnije natporučnik Aničić koji je preciznom vatrom, uz pomoć ostale posade, zaustavio dalji napad 4. bataljona. I pored toga, neprijateljska odbrana je značajno uzdrmana i ozbiljno dovedena u pitanje, iako je na Galovom brdu još tada odolevala jurišima.

Pred 1. bataljonom nije bilo značajnijeg otpora, osim u crkvi. Crkva je brzo i lako blokirana, ali se posada uporno branila, a kako izgleda bila je i potcenjena pa se borba odužila. Tek oko 9. časova pre podne, pošto je posada odbijala pređaju, crkva je zapaljena i na taj način likvidirana. Oko ove vatrene tačke bataljon je imao znatnih gubitaka.

U toku noći pojavio se tenk na raskrsnici puteva i putem prema grupi kuća sa komandnim mestom odbrane, ali usamljen nije dao rezultate, osim moralnog pritiska na neprijatelja.

Ujutro 24. oktobra, nakon uporne i žestoke borbe noću, svi važniji i najjači neprijateljski položaji bili su u rukama 2. ličke brigade, a neprijateljske snage do 500 vojnika sabijene su na mali prostor oko grupe kuća sa nekoliko bunkera uz levu obalu Radonje i bunkerima i rovovima na bezimenom visu (Mandića Gla-

vica) i po severnim padinama Brezove Glave. Njegova artiljerija bila je paralisana preciznom mitraljeskom vatrom sa Brezove Glave. Njegov položaj ne samo daje bio težak već je postao taktički neodrživ, pa je pitanje pobeđe postalo samo pitanje vremena, a to je trebalo da se reši u toku naredne noći. Iako doveden u taktički neodrživ položaj, neprijatelj je nastavio žestok otpor, nadajući se skoroj pomoći iz Karlovca koju je najavljivala žestoka borba kod sela Cerovca.

Na prilazima Tušiloviću, u rejonu Cerovca, Kordunaši su se držali junački i čvrsto, upravo kako su to od njih njihovi drugovi Ličani i očekivali. Verajednih u druge i međusobno poverenje bili su izvanredni što je, u krajnjem, odlučilo uspeh. U rejonu Cerovca 1. bataljon se junački nosio najpre sa jednom, a nešto kasnije sa dve kompletne satnije 5. ustaške bojne (oko 400 ustaša), da bi posle podne pristigle i ostale njene snage. Ustaše su u obostranim jurišima tokom dana odbačene tako daje 5. ustaška bojna zanoćila na liniji: s. Škrtići - k. 197 (Cerovac), ne mogavši se probiti u pomoć Brezovoj Glavi. Na Macutovo brdo 3. bataljon 4. brigade počeo je napad na vreme i po planu, ali je njegovih nekoliko juriša u toku noći odbijeno uz znatne gubitke, kada su ustaše jako pritisle 1. bataljon i pojedine njegove delove počeli potiskivati, u pomoć mu je upućen i 3. bataljon, bezjedne čete koja je ostala u blokadi Macutova brda. Žestoka borba je potrajala do 17 časova kada je neprijatelj ne samo zaustavljen nego i odbačen. Za vreme te borbe delovi 3. bataljona sa Macutovog brda bezrazložno i u neredu su se povukli, pa je više od polovine posade uspelo pobeći. Bataljon se ubrzo vratio na položaj pa se ostatak posade od 21 domobrana uskoro predao. Zaplenjeno je 20 pušaka i 1 puškomitraljez. Na pravcima koje je zatvarao 2. bataljon ove brigade nije bilo borbi osim nešto kod 3. čete sa slabijim delovima iz Barilovića. Uveče, oko 20 časova, kada je sve bilo gotovo, ove jedinice su se povukle na odmor. Četvrta brigada je imala 2 mrtva i 16 ranjenih, a 5. ustaškoj bojni nanela je sledeće gubitke: 3 poginula oficira i 7 vojnika, ranjen 1 oficir i više vojnika.<sup>831</sup>

Eho žestoke borbe u rejonu Cerovca, čas u jačim, a čas u slabijim odjecima, neizvesno se širio okolnim brežuljcima i šumarcima. Njen ishod sa suprotnim željama obe strane pod Brezovom Glavom su nestrpljivo očekivale. Ustaško-domobranska posada napeto i nestrpljivo je očekivala spas iz sigurne propasti, a operativni štab i 2. brigada su strepeli, iako su verovali, da će kordunaši izdržati. U periodu najžešćih borbi u Cerovcu ustaše pod Brezovom Glavom pokušavaju da organizuju proboj iz obruča na levom krilu 2. bataljona, ali su u začetku odbijeni i onemogućeni. U popodnevnom časovima neprijatelj je u Cerovcu suzbijen, borba se smirila. Neprijatelj sa nadmoćnijim snagama (oko 400 ustaša) nije uspeo slomiti junački otpor uglavnom 1. bataljona 4. brigade, morao je zastati i tražiti pojačanja iz Karlovca. Za to vreme, pod Brezovom Glavom pripremao se poslednji završni juriš koji je trebalo da usledi u sumrak. Bataljoni su bili na svojim mestima, topovi su dovučeni na blisko odstojanje za neposredno gađanje, a tenk je bio na raskrsnici i imao je zadatak da kada počne napad oko puta gazi prepreke i sadejstvuje 4. bataljonu u napadu. U 16 časova topovi su tačnim pogocima (ispalili su ih 14) počeli razaranje utvrđenih zgrada. Jenjavanje borbe u rejonu Cerovac izgleda da je na ustaško-domobranksu posadu porazno delovalo, toliko potrebna i priželjkivana pomoć im nije stigla, a topovi su im tačnim pogocima razarili poslednje zaklone i vatrene tačke, dok su pred njima u kružnom streljačkom stroju partizani očekivali znak da se bace na njih u poslednji obračun. Shvativši da su u beznadežnom položaju prepušteni sami sebi, oko 16.30 počeli su se pojavljivati beli barjaci u znak predaje. Vatra je obustavljena i celokupna posada, uključujući i ustaše, predala se bez ikakvog daljeg otpora i incidenta. Bila je to druga velika briljantna pobeđa 2. ličke brigade na Kordunu kojoj je mnogo doprinela 4. kordunaška brigada svojim junačkim držanjem u re-

83) Zb. V-8, d. 74, 76, 82.

jonu Cerovca. »Borci 2. partizanske brigade svojim snažnim jurišem osvajali su bunker po bunker i satjerali neprijatelja u nekoliko kuća, a zatim uz pomoć naše artiljerije naterali ih nakon teške borbe da se predaju«, kaže se u izveštaju štaba 1. operativne zone Hrvatske upućenom Glavnom štabu Hrvatske.

Brigada je imala velike gubitke: 13 mrtvih i 45 ranjenih koji su smešteni u bolnicu na Petrovoj gori.<sup>84</sup>

Zarobljeno je u Tušiloviću: 322 domobrana, 2 domobrankska oficira, 1 lekar, 2 ustaška oficira, 60 ustaša (ustaški izveštaj kaže 65), 40 oružnika (žandarma). Ubijeno je 5 a ranjeno 15 neprijateljskih vojnika. Zaplenjeno je: 2 brdska topa 75 mm »škoda« sa 64 granate, 4 mitraljeza, 13 puškomitraljeza, 2 mala minobacača sa 132 mine, 350 pušaka sa 30.000 metaka (puščanih i mitraljeskih), 250 ručnih bombi, 20 konja i mnogo druge ratne opreme.

Izgleda da je po mraku i magli, pre nego što je obruč bio čvrsto zatvoren, nešto posade uspelo pobeći. Oni su mogli biti samo glasnici i valjani svedoci dotad najvećeg poraza ustaško-domobrankskih snaga u sukobima sa partizanskim brigadama. Neuverljiva su i lažna ustaška tvrđenja da je poraz delo izdaje.<sup>85</sup> Branili su oni svaki rov i bunker dokle su mogli, što najrečitije potvrđuju žrtve koje su pale radi njihovog osvajanja. Što u odbrani posednutih rovova i bunkera nisu bili u stanju da prihvataju borbu prsa u prsa, već su ih pred neodoljivim jurišima napuštali, to nije rezultat izdaje već nečega drugog.

Ovako potpun i težak poraz neposredno pred Karlovcem, a nedaleko od Zagreba, izazvao je razumljivo uzbuđenje ustaško-domobrankskog komandovanja. Nije naodmet pogledati kako je ono ocenjivalo tok događaja i šta je preduzimalo da bi njima ovladalo.

Iz Karlovca je u 15.29 časova 24. oktobra u Zagreb depešom javljeno sledeće: »Brezova Glava napadnuta. Poslato pojačanje od 2 sata ustaša. Vode borbu. Veza prekinuta. Situacija nejasna. Molim uputite odmah zrakoplov radi izviđanja i eventualnog pomaganja bombardiranjem oko Brezove Glave. Izvešće molim baciti na trg u Karlovcu kod crkve.« Avion je odmah upućen i u 18.10 časova javio sledeće: »Na Brezovoj Glavi ništa nije osmotreno. Izvešće bacio sam u Karlovcu između dvije crkve. Bombe nisam bacio na Brezovu Glavu, jer nisam ništa uočio, već sam ih bacio na šumu u Petrovoj Gori«. Istoga dana u 21. 53 javljeno je: »Tokom noći 23/24. oktobra napali su partizani jakim snagama našu posadu u Brezovoj Glavi. Borba je produžena tokom današnjeg dana do poslije podne. Naša posada je razbijena i partizani su zauzeli Brezovu Glavu. Za sudbinu naše posade koja je bila jaka oko 600 ljudi ne zna se. Do sada su stigli u Karlovac samo 23 člana posade. Selo Brezova Glava je u vatri. Podrobnosti još nisu poznate. Iz Karlovca u pravcu Brezove Glave pucaju naši topovi.«

U jednom izveštaju Zapovjedništva ustaške vojnice piše: »Dne 24. o. mj. u 00.30 sati izvršen napad na Brezovu Glavu. Zatražena pomoć poslata u 09.15 sati u jačini jednog sata sa potpukovnikom Lisakom, kojem partizani nisu dozvolili, da pomogne našim postrojbama na Brezovoj Glavi. Brzoglasna veza prekinuta. Poslije podne upućen još jedan sat, no ni ovaj uslijed jake neprijateljske vatre nije mogao naprijed ... Zatražena pomoć od Talijana.«

U 18. časova 25. oktobra, zapovednik 3. ustaškog stajaćeg zdruga iz Karlovca izvestio je depešom: »Naše uporište Brezova Glava . . . zauzeto je jučer od partizana. Od posade do sada stiglo oko 40 ljudi u Karlovac, za ostali dio posade ne zna se. Naše čete drže sada crtu: s. Barilović - s. Cerovac - s. Vukmanić - s. Skakavac - s. Banski Kovačevac«. Malo kasnije, istog dana, poslao je detaljniji izveštaj u kome naglašava daje borba počela u 00.30 časova 24. oktobra, daje po-

84) AVII, k. 1467A, br. reg. 9-1/6.

85) AVII, mikrofilm 1/389-398, Hist, arhiv u Karlovcu. Zarobljeni ustaški oficiri su nakon 37 dana zamenjeni. Na saslušanju u 3. ustaškom zdrugu u Karlovcu bezrazložno su se junačili, pravdajući svoju predaju izdajom natporučnika Maleka za koga su već znali da je ostao u partizanima.

sada odmah opkoljena i telefonska (brzoglasna) veza prekinuta i ovako opisuje tok borbe: »Od 00.30 sati pa do 06.00 sati vodila se borba iz rovova i bunkera na Brezovoj Glavi, kad su se morali iz istih povući uslijed jakog napadaja partizana pojačanih jednim tenkom talijanskog porijekla, jednim topom, te više bacača mina i strojnica, u selo ispod Brezove Glave gdje su se borili od 06.00 do 16.30 sati, kada se predala uslijed pomanjkanja streljiva u dogovoru sa ustaškom bitnicom koja takođe nije imala streljiva a bila je isto tako opkoljena. Pomoć koja im je bila poslana u jačini dva sata pod zapovjedništvom dopukovnika Lisaka nije im mogla pomoći jer je ista bila zadržana jakom vatrom neprijatelja te uz velike gubitke morala se povući.«<sup>86</sup>

Činjenice su, dakako, više nego jasne. Neprijatelj je činio sve što je mogao da održi i odbrani posjednute položaje, odnosno da se ugroženom uporištu efikasno pritekne u pomoć, ali, to što su oni tada mogli da učine nije bilo dovoljno da se odoli napadima 2. brigade (posada u Tušiloviću), odnosno da se slomi junački otpor 4. brigade (napadi 5. ustaške bojne iz Karlovca) i pritekne u pomoć opkoljenoj posadi. Budući lišena utvrđenih položaja, sabijena na malom prostoru u objektima slabim za odbranu, a bez izgleda u skorbu pomoć spolja, posada pod Brezovom Glavom imala je samo dve mogućnosti: predaju ili borbu do uništenja. U taktički neodrživom položaju kada su im topovi nemilosrdno razarali preostale odbrambene objekte, tenk je zloslutno čekao svoj trenutak. Znali su da noć donosi nove, još strašnije juriše, i verovatno su se osetili bespomoćni pa su se predali. Predajom oni su spasili glave, pošto su uglavnom pušteni svojim kućama. Činjenica da je natporučnik Franjo Malek, posle predaje, ostao u partizanima ne mora da znači da je on olakšao zadatak 2. brigade, odnosno da je »izdao«. Koliko je on doprineo (i da li je uopšte doprineo) da se pred konačan obračun obustavi otpor i prihvati predaja ne znamo, ali činjenica je da je predaja uštedela mnogo života i 2. ličkoj brigadi.<sup>87</sup> Bez obzira na moguće špekulacije, potpuni trijumf je rezultat junaštva i požrtvovanja boraca 2. ličke brigade, pri čemu je njih 58 izbačeno iz stroja.

Iako je brigada bila poznata po masovnom junaštvu svojih boraca, u svakoj teškoj borbi bilo je onih koji su se istakli više od ostalih. Ovom prilikom, po oceni štaba brigade, najviše su se istakli sledeći drugovi:

- u 1. bataljonu: komandir i komesar 3. čete Bude Ratković i Petar Balac i vodnik iste čete Dane Prtina;

- u 2. bataljonu: Dušan Kendrić vodnik, koji je povratio upaljenu neprijateljsku bombu u bunker gde je eksplodirala; Branko Sudžuković delegat voda, koji je izneo ranjenog druga ispod jake neprijateljske vatre i povratio se opet na svoj položaj i otvorio na neprijatelja žestoku mitraljesku vatru; Stojan Serdar se pokazao kao dobar i neustrašiv borac prilikom juriša na utvrđene bunkere; Vajica Zaklan puškomitraljezac; DMITAR Rapajić desetar; Mićo Lovrić i Peko Rapajić, pokazali su se kao neustrašivi bombaši; Vaso Lovrić vodnik, Mane Čanak desetar, Petar Cović, Stevan Leka, Božo Vlajsavljević, Novak Repija, Mile Bubalo, Mića Studen vodnik. Pamtiće se poslednje reči Stojana Studena, koji je poginuo od bacača: »Smrt fašizmu, drugovi borite se do posljednjeg i ne dajte svoje zemlje«;

- u 3. bataljonu: Nikola Šuput komandir i Ilija Tepavac, komesar 2. čete, Milan Hrnjak vodnik, Mića Bjelobaba vođa bombaškog odeljenja, koji je sa svojim bombašima tri puta jurišao na bunker i nije odustao dok ga nije zauzeo; Momčilo Mirić nišandžija na bacaču; Tanasije Smiljanić komandir 1. čete, Dušan Basta, Dušan Đukić, Dušan Mastelica, Ilija Cvijanović, Mile Priča zamenik politkoma čete, drugarica Milica Bjelobaba, Bude Divjak komandir 3. čete, Josip Turkalj

86) AVII, k. 14, br. reg. 24/1-12, 24/1-8, 24/1-30, 25/1-17, 27/1-2. Zb. V-32, d. 174.

87) Ostavši u partizanima, natporučnik Franjo Malek se hrabro, časno i pošteno borio, postao je komandant brigade a poginuo je 1944. godine.



vodnik, Jovo Bosnić vodnik, koji je pokazao retku hrabrost i požrtvovanje kada je četa na brisanom prostoru pod bliskom neprijateljskom vatrom morala menjati položaj, on je dograbio puškomitraljez i omogućio povlačenje celoj četi; Soka Priča koja je, iako prvi put u borbi, jurišala sa ostalim drugovima i uskakala u bunkere; Dušan Stojanović desetar, Dane Tepavac, Dušan Đerić, Dane Bunčić i Ilija Radaković. Svi ovi drugovi bili su u bombaškim odeljenjima, naglašava se u izveštaju;

- u 4. bataljonu: Vujadin Rapajić komandir čete, Petar Borjan desetar, Jela Končar, Milan Žigić, Mičo Božanić, Stipe Špehar, Dane Čujić politkom čete, Mičo Keča desetar, Ilija Klačnja delegat, Branko Ognjenović desetar, Dušan Dozet, Stevo Koruga, Dušan Koruga, Nikola Stetić, Nikola Vlasisavljević, Milan Dozet, Rade Dozet, Milan Momčilović, Bogdan Čujić, Stevo Marinković, Dane Vojvodić, Dane Majstorović, Momčilo Lukić, Pejo Vojvodić, Vajo Dmitrašinović, Petar Eror, Stevo Leka.<sup>88)</sup>

Pošto su zarobljenici i plen prikupljeni brigada se odmah udaljila sa bojišta, kako bi izbegla neprijateljska udare iz vazduha koji su se očekivali (a i usledili su). Ona se povukla u rejon Krnjak-Gornji Budački, gde se sređivala i pripremala za dalje pokrete i naredne borbe. Iako je za tih osam dana boravka na Kordunu, otela i zaplenila naoružanja za skoro jednu brigadu, ona nije bila u mogućnosti da naoruža sve svoje borce kojih je još bilo bez oružja. Još uvek su potrebe za oružjem bile veće od mogućnosti njegovog pribavljanja, pa se uvek nalazio neko kome je trebalo pomoći ustupanjem, i brigadi inače prekopotrebno oružja i municije. Pošto je već znao da je brigada uključena u predstojeću bihačku operaciju, koja je uskoro trebalo da počne, a možda je već bilo i odlučeno da uz put rezbije neprijatelja u Rakovici, štab brigade je 26. oktobra zatražio od komandanta zone nedostajuće oružje i municiju. Evo šta je i zašto traženo: dodelu 12.000 metaka za oružje tipa »mauzer«, jer samo 1. bataljon ima 11 puškomitraljeza »zbrojovka« i sve puške toga tipa, a prosek municije iznosi za mitraljez 200 metaka, za puškomitraljez 50 metaka, a za pušku 5-10 metaka. U 2. i 3. bataljonu stanje je takođe bilo slabo. Tražili su najmanje 50 pušaka, pošto je veliki broj boraca bio bez oružja (samo bataljon »Stojan Matić« imao je 50 boraca bez oružja). Pored toga, uskoro je iz Like trebalo stići 50 boraca koji su ozdravili i vraćali se u svoje bataljone, pa je bar njih trebalo naoružati jer su to bili sve stari i iskusni borci.<sup>89)</sup> Dakako 2. brigada nije otimala oružje na juriš samo za sebe, već i za sve one kojima to nije uspevalo.

Marš na Kordun obilovao je mnogim neizvesnostima da bi se završio, priželjkivanim ali neočekivanim, velikim trijumfom. Upravo na Kordunu je 2. lička brigada dostigla vrhunac svoje borbene i udarne moći. Ona je svojim blistavim poredama i dostojanstvenim držanjem svojih boraca naprečac osvojila svestranu ljubav i poverenje naroda Korduna, čiji mladi naraštaji i dan-danas sa ponosom čuvaju i gaje uspomene na te slavne i junačke dane.<sup>90)</sup>

#### *d) Borbe oko Rakovice*

Posle gotovo dvomesečnih neprekidnih marševa, raznih pokreta i danonoćnih borbi po zapadnoj Lici i Kordunu sajakim, često i mnogo nadmoćnijim, neprijateljskim snagama brigada je bila jako iscrpna i izmorena. Bilo je razumno priuštiti joj bar nekoliko dana odmora. Ovo tim pre što je već bilo naređeno da se odmah vraća u Liku radi učešća u predstojećoj bihačkoj operaciji, koja je oko

88) AVII, 1467a, br. rug. 9-1/6. AVII, k. 801, br. reg. 10-1/3.

89) AVII, k. 801, f. 3, d. 37, 39

90) O tome najbolje svedoči činjenica: kada su na ovom prostoru 1971. godine održani veliki manevri JNA, pod na/ivom »Sloboda-71«, među ostalim aktuelnim parolama vidno se isticala parola: »Živjela 2. lička brigada«. (Prema kazivanju pukovnika Dragana Popovića, učesnika manevra.)

1. oktobra trebalo da počne. Zaista je teško razumeti i valjano objasniti odluku da se pri povratku za Liku usput, onako sa marša, napadne i razbije neprijatelj u Rakovici i okolini. Očigledno je ponešenost velikim uspesima koji su se, sticajem raznih okolnosti, desili u seriji prouzrokovala bezrazložnu samouverenost, precenjivanje svojih i potcenjivanje neprijateljskih snaga i mogućnosti. Ovu tvrdnju potkrepljuje činjenica, da su baš iste snage, 2. i 4. brigada, upotreb- ljene za ovaj zadatak u istim ulogama kao i na Tušiloviću. Ideja za ovu akciju je potekla u atmosferi prenatrpanog ponosa na vlastite borbene mogućnosti i postignute uspehe, što je dovelo do površnosti u proceni neprijateljskih mogućnosti i nedozvoljene improvizacije i brzopletosti u organizaciji i izvođenju napada. Na to upućuje i pismo operativnog oficira zone, Miloša Uzelca koji je bio uz komandanta na Kordunu, poslato 27. oktobra u 13 časova načelniku štaba zone u Korenicu. Obaveštavajući ga da će 2. i 4. brigada izvesti operaciju na severu Like od njega se, između ostalog, traži da za 29. oktobar na Plitvičkim jezerima pripremi hranu i večeru za 1.200 boraca, da tu prikupi 25 zaprežnih kola za prevoz opreme koju će doneti borci, da snagama komande područja osigura prostor Jezera, i dr. Brigada je, dakle, 29. oktobra uveče trebalo da bude na Plitvičkim jezerima, što znači da odluku za napad na Rakovicu još nije postojala, doneta je posle naprećac.<sup>91</sup> Ovakva, samouverena i olako donesena odluka još više izgleda neopravdana što jačina i kvalitet neprijateljskih snaga sa kojima je računala nisu uopšte bile za potcenjivanje.

Prema podacima iz zapovesti operativnog štaba, praktično komandanta 1. operativne zone, neprijatelj je raspolagao sledećim snagama: Rakovica 400 vojnika, od toga 40 domobrana a ostalo ustaše i oružnici, naoružani sa: 4 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 1 teški minobacač (81 mm) i ostalo puške. Selo Jelovi Klanac 80 ustaša, smeštenih u jakim zidanim zgradama na krajevima sela, sa po 1 puškomitraljezom i puškama. Selo Čatrnja oko 50 naoružanih seljaka, među kojima poneki ustaša.<sup>92</sup> Ovo stanje je bilo samo približno tačno nekoliko dana pre napada, a onda je došlo do bitne promene u jačini neprijateljskih snaga. Za odbranu Rakovice sa okolinom u nju je bila smeštena 2. satnija 31. ustaške ličke bojne iz Ličkog Petrovog Sela, jačine 234 vojnika (ustaša). Nekoliko dana pred napad, tačnije 25. oktobra, ona je po naredenju zapovednika 4. ustaškog zdruza u Bihaću povučena za odbranu Bihaća čime je odbrana Rakovice prepolovljena a u pogledu naoružanja i boračkih kvaliteta neuporedivo oslabljena.<sup>93</sup> O ovoj kapitalnoj promeni kod neprijatelja štab zone, a ni štab brigade, nisu ništa znali već su u napad pošli računajući sa napred navedenim snagama i sredstvima. U stvari, u času napada Rakovicu i okolinu branilo je svega 170 pomoćnih oružnika (u stvari mobilisani, presvučeni i naoružani meštani) naoružani puškama i sa svega 1 puškomitraljezom i 1 minobacačem 81 mm, sa relativno malo municije, i to: 70-80 metaka na pušku, 600 metaka za puškomitraljez i 30 mina za minobacač.<sup>94</sup> Eto, i protiv takvog, u svakom pogledu slabog i nedoraslog protivnika, dve moćne brigade pretrpele su neuspeh. Ova činjenica, sama po sebi, najrečitije govori o brojnim promašajima učinjenim u pristupu, organizaciji i vođenju ovoga napada. Nije teško pretpostaviti šta bi se desilo sa ovako slabo organizovanim i površno vođenim napadačem, da se tu zatekla jaka i izvrsno naoružana satnija ustaša.

91) AVII, k. 1467a, br. reg. 15/6.

92) Zb. V-30, d. 163.

93) AVII, k. 14, br. reg. 21/1-14, 15, 23, 23/1-18, 25/1-23, k. 114b, br. reg. 28/8-2, 24/8-1, k. 65, br. reg. 7/8-1, k. 66, br. reg. 13/2-3. Postoje zapovednik 4. ustaškog zdruza, 25. oktobra, iz Bihaća u Gospić uputio 2. lovačku bojnu (jačine 657 vojnika) nastala mu je istočno od Une praznina u odbrani Bihaća. Mada nije znao za predstojeći napad on je, da bi tu prazninu popunio do dolaska I. bojne 12. domobranske pukovnije iz Gospića, iz Rakovice povukao 2. satniju da posedne te položaje.

94) Zb. V-8, d. 126.

Dejstva oko Rakovice, po osnovnoj zamisli umnogome su slična borbenim dejstvima oko Tušilovića. I ovde je 2. brigada imala glavni zadatak - razbijanje i uništenje neprijatelja, dok je 4. brigada obezbeđivala izvršenje glavnog zadatka, ovoga puta sa pravca Slunja. Sve ostalo je mnogo površnije i užurbanije urađeno. U okviru zadatka 2. brigade glavno neprijateljsko uporište, odnosno čvor odbrane, bila je Rakovica pa je, sasvim normalno, na njoj bilo i težište napada-glavni udar brigade. Brigadu u napadu podržavao je vod tenkova (dva tenka) i baterija brdskih topova (dva topa). Napad je trebalo da počne u 0.00 časova, noću 29/30. oktobra.

Prvi bataljon »Stojan Matić«, uz podršku 1 tenka i 2 brdska topa, imao je glavni zadatak da zauzme Rakovicu, koju je branilo manje od 100 pomoćnih oružnika sa 1 puškomitraljezom i 1 minobacačem. Napad je počeo oko 1 čas kasnije, traljavo i neorganizovano. Bataljon je uspeo da upadne u mesto, ali ne i da ga zauzme. Iako je pošao u napad na 400 ustaša, štab bataljona je očigledno olako shvatio zadatak pa je napad slabo organizovan, tako da se i ta u svemu slaba posada u nekoliko zgrada, uspela održati do pristizanja pojačanja. Iz nekih razloga tenk nije učinio ništa, mada je imao veoma povoljne uslove da reši situaciju bez nekog značajnijeg rizika. U nekoliko zgrada neprijatelj je držan u blokadi do 13 časova, kada mu je stigla pomoć iz Cazina i Tržca od 150 ustaša, oružnika i ustaških milicionera, pošto su uz put odbacili 3. četu 2. bataljona 4. brigade sa V. Vrška (tt. 414) koja je trebalo da osigura taj pravac. Nije baš sasvim izvesno da je ta četa i bila posela V. Vršak, a ako je i bila nije pružila nikakav ozbiljniji otpor. Ustaše su bez otpora oko 13 časova upale u Rakovicu, odbacivši 1. bataljon uz značajne gubitke.

Četvrti bataljon - Udarni imao je da zauzme Jelovi Klanac, da se prikupi u zaseoku Brajdići s tim da delom snaga zauzme k. 517 (severozapadno od Rakovice). On je svoj zadatak uglavnom izvršio, po planu i na vreme. Isto tako, 3. bataljon »Mićo Radaković« imao je zadatak da zauzme selo Poljanak i brdo Lisinu (k. 789), da na Korani kod Smoljanca postavi osiguranje prema Drežniku i kod sela Kuselja prema Saborskom. On je, takođe, svoj zadatak bez napora i na vreme izvršio.

Drugi bataljon »Ognjen Parica« imao je zadatak da pročisti sela Selište, Čatrnju i Irinovac, a zatim oslanjajući se desnim krilom na Koranu da posedne liniju: k. 394, k. 414, k. 402 i levo da uhvati vezu sa delovima 4. brigade čiji zadatak je bio da posednu V. Vršak tt. 414. Tako je bilo naređeno, ali prema razvoju događaja, malo šta je izgleda ostvareno. Bataljon je podržavao jedan tenk do posedanja navedene linije (što je uređeno), a zatim da se putem uputi u Rakovicu (što nije urađeno). Bataljon je, dakle, imao osnovni zadatak da na navedenoj liniji onemogući svaku intervenciju od Drežnika. Pošto je, bez ozbiljnijeg otpora, očistio sela i izbio na određenu liniju, bataljon je svoj zadatak olako shvatio, pogotovo što je u ranim prepodnevničkim časovima lako suzbio slabe neprijateljske delove iz Drežnika koji su pošli u intervenciju. Međutim, neprijatelj je radio brzo, energično i odlučno.<sup>95</sup> Do podne je kamionima iz Bihaća i Ličkog Petrovog Sela u Drežnik prebacio oko 100 ustaša sa protivoklopnim topom i minobacačem, a potom odmah prešao u napad. Iako dolazak kamiona u Drežnik nije ostao nepriremćen, neprijatelj je napadom po svemu izgleda iznenadio 2. bataljon, brzo je slomio njegov otpor i odbacio ga nanevši mu znatne gubitke, a on je produžio nastupanje prema Rakovici.

95) AVII, k. 145, br. reg. 25/11-1, k. 15, br. reg. 1/1-10, 5/1-10, k. 14, br. reg. 31/1-5, k. 830, br. reg. 12/1-2. Iz sela Tržac 2 voda 2. satnije (iz Cazina - 80 ustaša) 32. ustaške bojne i 70 oružnika i milicionera, krenuli su u 6 časova da bi već u 13 časova upali u Rakovicu. Na drugoj strani je kamionima iz Bihaća i Ličkog Petrovog Sela prebačen vod ustaša sa 1 protivoklopnim topom i 1 minobacačem u Drežnik, svega oko 100 ustaša.

Usled slabog obezbeđenja prema Tržačkoj Rašteli i Tržcu, koje je trebalo da postavi 4. brigada, odnosno slabo organizovanog obezbeđenja prema Drežniku od strane 2. bataljona, neprijatelj je ne naročito jakim snagama (mada se tada pričalo da ih je bilo mnogo više) veoma brzo i lako, gotovo bez otpora, upao u Rakovicu i time zapečatio sudbinu napada, rešivši situaciju u svoju korist. U ovoj situaciji, jedino je 1. bataljon 4. brigade svoj zadatak izvršio u potpunosti, kao i pre nekoliko dana u Cerovcu pred Tušilovićem. Čim je neprijatelj prodro u Rakovicu, napad je obustavljen i već oko 14 časova počelo je povlačenje jedinica.

S obzirom da su izvršavale jedan zadatak, samo sa različitim ulogama i posebnim zadacima, valja se ukratko osvrnuti i na dejstva 4. brigade. Ona je 1. bataljonom držala položaje Sveta Petka (k. 363) - Brezovac (k. 381), 3. bataljon je levo od njega držao položaje oko puta Čuić Selo (groblje) - k. 384, a 2. bataljonom je čistila Bliznice (k. 448), Oštarske Stanove i Luketić Selo spuštajući se frontom prema Rakovici, s tim da 3. četom posedne V. Vršak (tt. 414) radi obezbeđenja prema Tržačkoj Rašteli. Na 1. bataljon je oko 10 časova napala jedna satnija 10 ustaške bojne iz Slunja, sa neutvrđenim brojem oružnika i ustaških milicionera iz Lađevca i Furjana, koja je hitala u pomoć Rakovici. Borba je bila žestoka, neki položaji su prelazili iz ruke u ruku, bataljon se čvrsto držao pred nadmoćnijim neprijateljem, sprečio prodor i zadržao neprijatelja sve dok nije dobio naređenje za povlačenje. Treći bataljon nije ni imao ozbiljnijih borbi, Drugi bataljon je lako očistio određena sela spustio se nadomak Rakovice, ali nije ispoljio gotovo nikakvu aktivnost. Njegova 3. četa koja je trebalo da, posedanjem V. Vrška, spreči intervenciju od Tržačke Raštele nije izvršila svoj zadatak. Ne zna se da li je ona posela taj položaj, mada iz brigadnog izveštaja proizilazi da jeste, pošto je neprijatelj tim pravcem prošao u Rakovicu bez otpora. Ako i jeste, onda se bez otpora povukla na Bliznicu, pošto je »primećeno kretanje neprijatelja iz Bosnek« kako piše u izveštaju.

U ovom neuspehom napadu jedinice su pretrpele velike gubitke a praktično nisu napravile ništa. U 2. brigadi, prema izveštaju, bilo je 7 mrtvih i 28 ranjenih, od kojih su 3 ranjenika pala neprijatelju u ruke. Prema tome, gubici su: 10 mrtvih i 25 ranjenih, uz gubitak 2 puškomitraljeza i 20 pušaka, dosta bombi i druge opreme italijanskog porekla. Zaplenjeno je 18 pušaka sa 600 metaka. U 4. brigadi je bilo 9 mrtvih i 20 ranjenih. Dakle, ukupni gubici su 19 mrtvih i 45 ranjenih. Očigledno, preskupo je plaćena samouverenost komandnog kadra i njegove brzoplete i nepromišljene odluke. Ako se imaju u vidu rezultati koje su ove dve brigade postigle, u tesnom sadejstvu u Tušiloviću, protiv mnogo jačeg (brojnijeg), bolje organizovanog, naoružanog i utvrđenog neprijatelja, onda se ovo može smatrati ne samo neuspehom, već ozbiljnim porazom.<sup>96</sup>

U svemu ovome neprijatelj je imao oko 30 poginulih ustaša i oružnika, pri čemu je nastradao i znatan broj stanovnika.

Povukavši se iz rejonu Rakovice, brigada je bez imalo odmora nastavila marš noću preko pošumljenih, vrletnih i besputnih obronaka Male Kapele prema Plitvičkim jezerima. Sobom je, pored ostalog, vukla i dva brdska topa 75 mm zaplenjena u Tušiloviću, dok su tenkovi i topovi zaplenjeni na Poloju ostali na Kordunu. Borci su topove po onom bespuću, koristeći se samo stazama, najviše prenosili na rukama. Bio je to veliki napor, ali veoma koristan pošto su topovi dobro došli u napadu na Ličko Petrovo Selo.

96) Zb. V-8, d. 96; Zb. V-9, d. 13, 61, 63, 78, 126.